

1920'den Günümüze
Türkiye'de Toplumsal Yapı
ve Değişim

Derleyenler: Faruk Alpkaya ve Bülent Duru

Bu kitabın yayın hakkı PHOENİX YAYINEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim

Derleyenler: Faruk Alpkaya ve Bülent Duru

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

©Phoenix Yayınevi Tüm Hakları Saklıdır.

5. Baskı: Ekim 2019, Ankara

6. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Phoenix Yayınevi -276

ISBN: 978-605-5738-93-8

Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 11003

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@phoenixkitap.com

<http://www.phoenixyayinevi.com>

Baskı:

Dedemat Matbaacılık

Sertifika No: 70086

Melih Gökçek Bulvarı 1447 Cadde No: 37

İvedik Organize Sanayi Yenimahalle-Ankara

Tel: 0507 932 59 30

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

1920'den Günümüze
Türkiye'de Toplumsal Yapı
ve Değişim

Derleyenler: Faruk Alpkaya ve Bülent Duru

İçindekiler

2. Baskıya Önsöz	1
1. Baskıya Önsöz	3

Giriş

Faruk Alpkaya Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme	7
--	---

İktisadi Yapı

Serdal Bahçe – Benan Eres İktisadî Yapılar, Türkiye ve Değişim	17
---	----

Siyasal Yapı

Alev Özkazanç Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme	71
--	----

Murat Sevinç Türkiye’de Anayasal Düzen: 1920-2012	107
--	-----

Toplumsal Yapı

Bülent Duru Türkiye Nüfusunda Yeni Eğilimler: Görünüm, Sorunlar, Politikalar	163
---	-----

Suavi Aydın Türkiye’nin Etnik Yapısı.....	179
--	-----

Ayten Alkan – Serpil Çakır Osmanlı İmparatorluğu'ndan Modern Türkiye'ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar	227
Yücel Demirer Modernleşen Türkiye'de Din.....	271
Ahmet Murat Aytaç Türkiye'de Ailenin Tarihsel Dönüşümü: 1925-2010.....	297

Toplumsal Değişme Dinamikleri

Gökhan Atılgan Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010	321
Mehmet Özgüden Türkiye'de Seçkinler	365
H. Tarık Şengül Türkiye'nin Kentleşme Deneyiminin Dönemlenmesi	405

Toplumsal Değişme ve Popüler Kültür

S. Ruken Öztürk Türkiye'de Sinema.....	455
Ahmet Talimciler Toplumsal Yapı ve Değişim Ekseninde Türkiye'de Spor/Futbol: 1920-2012.....	477
Levent Gönenç – Levent Cantek Toplumsal Değişme ve Mizah Dergileri.....	507

2. Baskıya Önsöz

Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim’in ikinci baskısı bize nicelik ve nitelik olarak kitapta önemli düzenlemeler yapma olanağı tanıdı. İlk baskıda kimi yazım yanlışları, anlatım bozuklukları ve baskı hataları bulunuyordu; bunları elimizden geldiğince azaltmaya çalıştık. Bu baskıda ayrıca, Türkiye’nin toplumsal yapısını daha bütünlüklü biçimde sunmamızı sağlayacak iki ayrı yazıya daha yer verme şansına kavuştuk. Serdal Bahçe ile Benan Eres “İktisadi Yapılar, Türkiye ve Değişim” başlıklı çalışmalarınıyla aramıza katılırken Ahmet Murat Aytaç “Türkiye’de Ailenin Dönüşümü: 1925-2010” yazısını kaleme aldı. Kuşkusuz yeni baskının bütün eksikliklerinden, olumsuz yönlerinden biz sorumluyuz.

Faruk Alpkaya, Bülent Duru
Eylül 2012

1. Baskıya Önsöz

“Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim”, yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde bireyler, gruplar, etnik topluluklar ve sınıflar arasındaki ilişkilerde yaşanan dönüşümü inceleyen bir çalışma. Kitapta Türkiye’nin yakın tarihi boyunca yaşadığı toplumsal değişim, siyasal kurumlar, etnisite, toplumsal cinsiyet, kentleşme ve popüler kültür penceresinden masaya yatırılıyor. Her ne kadar üniversitelerde okutulan “Türkiye’nin Toplum Yapısı” derslerine kaynak olma amacıyla hazırlanmış olsa da, her konu geçmişiyile ele alındığı için kitabı bir yakın dönem Türkiye tarihi denemesi olarak okumak da mümkündür.

Adında “yapı” ve “değişim” sözleri geçen bir kitabı hakkını vererek tamamlayabilmek zor bir iş; elinizdeki kitap da sözünü ettiğimiz zorluğun yarattığı bütün zaafı bünyesinde taşıyor. Sırayla gitmek gerekirse: Yapı’yı bütün yönleriyle ortaya koyabilmek için, farklı alanlardan çok sayıda yazarın bir araya gelmesi, biçim ve içerik açısından uyumun ve bütünlüğün sağlanmasında zorluklar çıkardı. Bölümlerin uzunluğunda, anlatım biçiminde, kurguda, yöntemde, konuya yaklaşımda ve çözümlenmelerdeki farklılıklarda bunu görebilmek olanaklıdır. Umarız bu farklılık, aynı zamanda sürecin değişik boyutlarının mercek altına alınmasına olanak veren bir zenginlik olarak yorumlanabilir. Değişim’e gelince: Türkiye gündeminin hızla değişmesi bir yandan makalelerde eksiklikler yaratırken, bir yandan da çalışılmakta olan bölümlerin yeniden düzenlenmesini gerektirdi. Bundan dolayı, elinizdeki kitabın, sürekli eksiklikleri bulunan, her baskıda yeniden geliştirilmesi gereken bir derleme olarak kalacağından kuşku yok.

Çalışma esas olarak bir ders kitabı biçiminde tasarlandığından, okumanın kesilmemesi ve düşünce akışının bozulmaması için, doğrudan doğruya yapılan göndermelerin dışında dipnot verilmemesi, bunun yerine başvuru yapıtların kaynakçada belirtilmesi yoluna gidilmiştir; yine de kimi bölümlerde bu kuralın dışına çıkmak zorunda kalındığını belirtmeliyiz.

Son olarak, kitapta emeği geçen arkadaşlarımıza buradan bir selam göndermek istiyoruz. Başta, kitabın fikir babalığını yapan Bülent Özçelik olmak üzere yayım aşamasında yazarların gözden geçirilmesi işinde katkılarını aldığımız Barış Ünlü, Şenay Sabah Kıyan, Bilge Kağan Şakacı ve Fatma Kaldırım’a teşekkür borçluyuz. Bütün çok yazarlı çalışmalarda olduğu gibi, bu kitabın da olumsuz yönlerini derleyenlere, olumlu yönlerini yazarlarına yormak gerekiyor. Umarız yeni baskılarda daha gelişmiş daha olgunlaşmış bir kitapla karşınızda oluruz.

**Faruk Alpkaya, Bülent Duru
Cebeci, 2012**

Giriş

Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme

Faruk Alpkaya

Toplumsal yapı ve *toplumsal değişme* kavramları yaşadığımız dünyadaki diğer birçok kurum ve kavram gibi 18. yüzyılın sonunda yaşanan Fransız Devrimi ile Sanayi Devrimi’nin sonucunda ortaya çıkmıştır. *Toplumsal yapı* ile kastedilen toplumu oluşturan bireyler, gruplar, etnik topluluklar, inanç toplulukları, statü grupları, sınıflar, toplumsal cinsiyetler vb. arasındaki sistematik ilişkiler bütünüdür. *Toplumsal değişme* ile kastedilen ise bu ilişkilerde yaşanan dönüşümdür. Kuşkusuz, çok sayıda düşünür bu iki kavramı farklı biçimlerde yorumlamış ve kendi tanımlarını yaparak kavramlarla kastedilen olguları açıklamaya çalışmışlardır. Kavramlar üzerinde uzlaşma olmamasının temel nedenlerinden biri, hatta birincisi *toplum* kavramı üzerinde genel bir uzlaşmanın olmaması, diğer bir neden ise toplumsal değişme ile farklı süreçlerin kastedilmesidir.

Fransız Devrimi ile Sanayi Devrimi, insanlık tarihinde o güne kadar egemen olan değişimin olumsuz ve önlenmesi gereken bir olgu olduğu anlayışını kökten değiştirmiş, bu çifte devrimden sonra değişim olumlu, ancak denetlenmesi ya da yönlendirilmesi gereken bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır. Değişmeyi kaçınılmaz gören ve değişime olumlu bir anlam yükleyen ilk düşünür, özellikle fizik biliminde yaşanan gelişmeler sonucunda insanın doğa üzerindeki denetiminin artmasından yola çıkarak benzer bir gelişmeyi toplum alanında öneren Saint-Simon’dur. Saint-Simon, *toplumsal fizik* adını verdiği bir disiplin kurarak toplumun bilgilerine ulaşmayı ve bu bilgilerden yararlanarak toplumsal değişme sürecini daha iyi bir toplum kurulması yönünde yönlendirmeyi önermiştir. Saint-Simon’un bu düşüncesi kısa bir süre sonra uzun yıllar toplumbilimleri alanında geçerli olacak iki ana akıma kaynaklık etmiştir. Bu akımlardan ilki toplumsal değişme sürecini değerlerden bağımsız bir olgu olarak algılayan ve “bilimsel” olarak incelemeyi savunan *pozitivizm* (özellikle modernleşme kuramı), diğeri ise toplumsal değişmeyi yine “bilimsel” olarak incelemeyi öne çıkaran ancak bu süreci daha iyi bir toplum kurulması için yönlendirmeyi savunan *Marksizm*’dir.

Modernleşme Kuramı ve Toplumsal Değişme

Sosyolojinin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve 1970'lere kadar sosyal bilimler alanında ege-men akımlardan biri olan modernleşme kuramı, toplumsal değişme sürecini *geleneksel* toplumdaki *modern* topluma giden kaçınılmaz, geri döndürülemez olumlu bir süreç (*ilerleme*) olarak görür. Modernleşme olarak adlandırılan bu süreç *düşünsel alanda* başlar, modern siyasi seçkinlerin güçlenmesiyle birlikte *siyasi alana* sızar, modern seçkinlerin iktidarı ele geçirmesi sonucu *ekonomi ve toplum* dönüştürülür ve en sonunda *toplumsal bütünleşme* aşamasına ulaşılır. Dikkat edileceği gibi modernleşme kuramında toplumsal değişimin başladığı yer düşünsel alan, toplumsal değişimin taşıyıcı öznesi ise modern *seçkinlerdir*. Bu sürecin sonunda ise geleneksel toplumun değerleri modern değerler ışığında yeniden yorumlanarak ilerleme süreci tamamlanır. Modernleşme kuramı vurguyu düşünsel- siyasi alana yaptığı oranda toplumsal değişimin tek tek ülkelerde gerçekleştiğini savunur.

Kuşkusuz ki, dünyadaki ülkeler birbirinden oldukça farklıdır. Kuramın savunucularına göre, farklı ülkelerde yaşanan modernleşme süreci ana hatlarıyla aynı aşamaları izlese de ülkelerin *geleneksel toplum yapıları* ve *modern düşünceyle tanışma biçimine* bağlı olarak farklı biçimlerde gelişir. Geleneksel toplumların bağrında iç dinamiklerle modernliğin doğduğu İngiltere ve Fransa gibi *ilk ülkeler* dışında dünyanın geri kalanı modernliği ithal etmiştir. Modern düşünceyi ithal eden ülkeler kendi aralarında değişik kıstaslar kullanılarak gruplaştırılırlar. Modern düşünceyle daha doğuş aşamasında tanışan ilk iki ülkenin *komşusu* olan diğer Batı Avrupa ülkeleri (Almanya, Belçika, İspanya, İtalya vb) ikinci grubu oluşturur ve bu ülkeler coğrafi uzaklıklarına bağlı olarak belli bir zaman farkıyla ilk iki ülkeyi izlerler. Modern düşünceyle oldukça erken tanışan üçüncü grup ise ilk iki ülkenin *kolonicileridir*. ABD, Avustralya, Kanada vb ülkelerde geleneksel toplum koloniciler tarafından ya tamamen yok edilmiş ya da ihmal edilebilecek bir düzeye indirilmiştir. Koloniciler ise daha göç ederken modern değerleri de yanlarında getirmişlerdir. Dördüncü grubu, ikinci grubu oluşturan ülkelerin *kolonicileri* olan Latin Amerika ülkeleri gibi ülkeler oluşturur. Bu ülkelerde ana ülkeden göç edenlerin taşıdığı kültürün yanı sıra geleneksel toplum belli ölçülerde varlığını korumuş ve ortaya melez bir kültür çıkmıştır. Beşinci grup ülkeler modern değerlerle karşılaştıkları sırada güçlü bir siyasi yapıya sahip olan ve modernlikle başa çıkabilmek için kendi geleneksel seçkinlerinin kararıyla modernliği benimseyen Rusya, Osmanlı, İran, Çin, Japonya vb. ülkelerdir. Altıncı grupta sömürge konumuna düşmelerine rağmen köklü bir geleneksel kültürü olan İslam ülkeleriyle Hindistan ve bazı Doğu Asya ülkeleri yer alır. Bu grup ülkelerde modernleşme süreci sömürge yönetimlerinin ihtiyacı ölçüsünde yaptığı düzenlemeler sonucu başlamış ve geleneksel kültür ile modern kültür arasında sert bir çatışma yaşanmıştır. Son grubu ise modern değerlerle karşılaştıklarında rekabet edebilecek kadar güç-

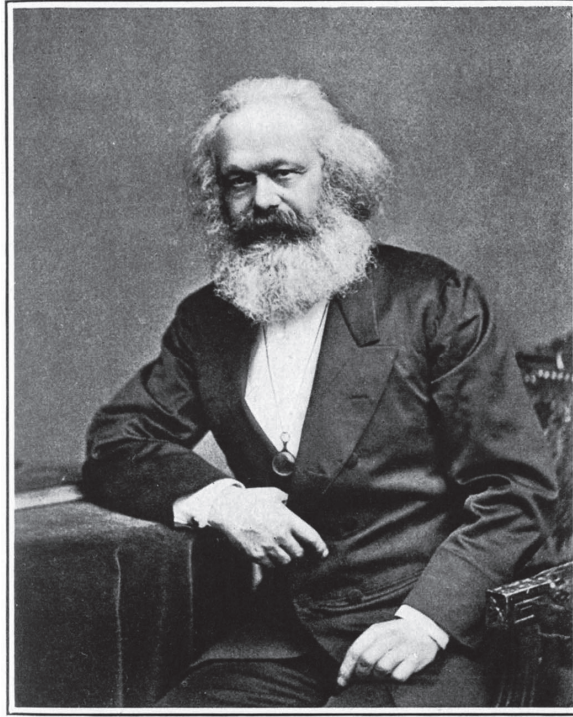
lü bir geleneksel kültüre ve siyasi yapıya sahip olmayan Sahra altı Afrika ülkeleri oluşturur. Bu ülkelerin modernleşmesi doğrudan sömürgeci ülkelerin dayatmasıyla başlamıştır.

Modernleşme süreci tamamlandığında nüfusun büyük çoğunluğunun köyler yerine kentlerde yaşadığı, ekonominin tarım yerine sanayi ve hizmetlere dayandığı, siyasal yapıların despotizmden demokrasiye dönüştüğü, cemaat ilişkilerinin yerini bireyin ve cemiyetlerin aldığı, geniş ailelerin çekirdek ailelere dönüştüğü, dogmalar yerine bilimin egemen olduğu bir yapı ortaya çıkar. Dolayısıyla, modernleşme kuramı açısından toplumsal değişme süreci geleneksel yapıların yerine kentlerin, sanayinin, demokrasinin, bireyin, cemiyetlerin, çekirdek ailenin, bilimin vb. geçmesi sürecidir.

Marksizm ve Toplumsal Değişme

Saint-Simon'un toplumun bilgisini kullanarak daha iyi bir toplum kurma idealini temel alan Marksizm'e göre toplumsal değişme insanların doğayla mücadele içinde geliştirdikleri *üretici güçlerin* gelişmişlik düzeyine karşılık gelen *üretim ilişkilerinde* yaşanan değişmedir. Tarihin başlangıcında doğanın bir parçası olarak eşitlikçi ilişkiler içinde yaşayan insan toplulukları üretici güçlerin gelişmesiyle bağlantılı olarak farklı üretim ilişkileri oluşturmuşlardır. Bunlar sırasıyla *Asyatik, Köleci, Feodal, Kapitalist* ve *Sosyalist* üretim biçimi olarak adlandırılır. Sürecin sonunda insanın geliştirdiği üretici güçler sayesinde hem doğaya egemen olacağı, hem de insanlar arası tahakküm ilişkilerinin ortadan kaldırılacağı *Komünist* toplum aşamasına ulaşılacaktır. Marksistler, toplumsal değişme sürecini eski üretim ilişkilerinin tasfiye edildiği, sonuçta da insanın eşitlik ve özgürlük temelinde doğaya egemen olduğu döngüsel bir ilerleme süreci olarak görürler.

Marx'a göre üretici güçler insanın doğaya egemen olma çabasının sonucunda sürekli olarak gelişme içindedir, ancak var olan üretim araçlarının sahibi olan *toplumsal sınıf* bu ge-

Karl Marx

lişmeyi engellemeye çalışır. Bütün engelleme çabalarına rağmen, üretici güçlerin gelişmesine bağlı olarak yeni üretim ilişkileri eski toplumun bağrında gelişir ve ortaya bu gelişmeden yarar uman yeni bir toplumsal sınıf çıkar. Bu yeni sınıf, tarihin belli bir anında, bir *devrim* ile eski sınıfın egemenlik aygıtını bütün kurumlarıyla birlikte yıkar ve üretici güçlerin bir süreliğine de olsa gelişmesini sağlayacak yeni bir üretim biçimini kurar. Devrim olarak adlandırılan toplumsal değişme süreci, Marksistlere göre, altyapı olarak da adlandırılan üretici güçler ve üretim ilişkileri alanında başlar, daha sonra üstyapı olarak adlandırılan siyasi, hukuki, felsefi, kültürel, ideolojik alana sıçrar. Bu sürecin taşıyıcı öznesi toplumsal sınıflar arasındaki mücadele, *sınıf mücadelesidir*. Bir üretim ilişkisi belli bir tarihte, belli bir ülkede *toplumsal formasyon* olarak karşımıza çıkar, dolayısıyla Marksizm'e göre toplumsal değişme tek tek ülkelerde yaşanan bir süreçtir.

Toplumsal değişme sürecini anlayabilmek ve bu süreci yönlendirebilmek için yapılması gereken toplumda geçerli olan üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan sınıfların güç dengesini anlamak ve süreci bir sonraki aşamaya geçirebilmek için çabalamaktır. 1800'lerin ortasında şekillenen Marksizm asıl ilgisini feodal üretim ilişkilerinden kapitalist üretim ilişkilerine geçiş sürecine ve kapitalizmi çözümlenme çalışmalarına yöneltmiş ve buradan yola çıkarak bir sonraki aşama olan sosyalist topluma geçiş sürecinde işçi sınıfının rotasını çizmeye çalışmıştır.

Dünya Sistemleri Analizi ve Toplumsal Değişme

Dünya Sistemleri Analizi 1970'lerde, modernleşme kuramı ve Marksizm'in ilerleme anlayışının eleştirisi temelinde ortaya çıkmıştır. Aralarında Immanuel Wallerstein, Giovanni Arrighi, Terence Hopkins vb. yer aldığı bir grup sosyal bilimci, özellikle Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde umulan ilerleme sürecinin yaşanmadığı saptamasından yola çıkarak o güne kadar temel alınan analiz birimi olan tek tek ülkeler yerine *tarihsel sistem* adını verdikleri yeni bir analiz birimi önermişlerdir. Tarihsel sistemler doğan, içsel evrim süreci geçiren ve ölen yapısal ilişkilerdir. Toplumsal değişme ile anlaşılması gereken bir tarihsel sistemin içsel evrimi değil, bir tarihsel sistemin çöküp yerine bir başkasının kurulmasıdır. Bir tarihsel sistemden diğerine geçiş önceden öngörülebilir, aşamalı bir süreç değildir; tam aksine mücadele sonucunda ortaya çıkacak belirsiz bir süreçtir. Bu açıdan bir geçiş çağında yeni bir tarihsel sistem için mücadele eden herkes ve her grup özne konumundadır. Bu noktada toplumsal değişmenin yönünü mücadele eden öznelerin ahlaki tercihleri belirler.

Immanuel Wallerstein

Immanuel Wallerstein geçmişte tek bir siyasi merkezli farklı kültürleri yönettiği *Dünya-İmparatorluk*, birbirine ekonomik bağlarla bağlı birden çok siyasi yapının ve farklı kültürün yer aldığı *Dünya-Ekonomi* ve kısa süre yaşayan yapılar olan *Mini-Sistemler* olmak üzere üç farklı tarihsel sistem tipinin görüldüğünü söyler. İçinde yaşadığımız tarihsel sistem 1500’lerde Batı Avrupa’da doğan ve 1800’lerde bütün yerküreyi ele geçiren bir dünya-ekonomi olan kapitalizmdir. Kapitalist dünya-

ekonomiyi diğer tarihsel sistemlerden ayıran temel özellik *sonsuz sermaye birikimini* ödüllendiren yapısal ilişkilere sahip olmasıdır. Kapitalizm dört yapısal ilişki ağından oluşur: Dünyayı coğrafi olarak birleştiren uzun meta zincirleri, modern devletlerden oluşan devletlerarası sistem, gelir havuzu oluşturan hane halkları ve sistemin sorunsuzca işlemlerini sağlayan jeo-kültür.

Kapitalizmin içsel evrimi sürecinde farklı toplumsal zamanlar geçerlidir: Devletlerarası sistemdeki hegemonya mücadeleleri gerçekleştiği uzun-süre, ekonomik döngülerin gerçekleştiği döngüsel zaman ve sistemin bağrındaki eğilimlerin sürekli yükseldiği sistemik zaman. Bu farklı toplumsal zamanlarda kapitalizmin yapısal ilişkileri sürekli değişir, ancak buna toplumsal değişim denemez. Toplumsal değişim ancak kapitalist dünya-ekonomisinin yıkılıp yerine başka bir tarihsel sistemin kurulmasıyla gerçekleşebilir.

Karşılaştırmalı Toplumsal Değişim Kuramları

	Modernleşme Kuramı	Marksizm	Dünya Sis. Analizi
Değişimin Yönü	Çizgisel İlerleme	Döngüsel İlerleme	Belirsiz
Değişimin Öznesi	Seçkinler	Sınıflar	Herkes
Değişimin Alanı	Düşünsel-Siyasal Alan	Altyapı (Ekonomi)	Ahlaki Tercihler
Değişim Birimi	Ülkeler	Ülkeler	Tarihsel Sistemler

Sosyal Bilimler ve Toplumsal Değişme

Toplumsal değişme sürecini anlayabilmek için değişimin yaşandığı toplumsal yapıyı çözümlenmek gerekir, ancak toplumsal yapı bir ilişkiler yumağıdır. Toplumsal ilişkiler aileden devlete uzanan, inanç, etnisite, sınıf, örgüt vb temelli ilişkilerden oluşur, dolayısıyla aynı anda hem iktisadî, hem hukuki, hem siyasi boyutu olan ilişkilerdir. Bu çok yönlü ilişkiler bütünü pozitivismın egemen olduğu üniversite sisteminde genellikle ekonomi, sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji, halkbilimi, hukuk vb gibi farklı disiplinler aracılığıyla incelenir.

Egemen sosyal bilim anlayışına alternatif olan Marksizm, kuramı toplumsal değişimin bir aracı olarak gördüğü ölçüde, ekonomi-politik adı verilen daha bütünlük bir analiz yöntemi önerir. Bu yöntemde ele alınan ülkede üretici güçlerin ve geçerli üretim ilişkilerinin niteliği ve toplumsal sınıfların durumu ön plana çıkarılır. Bu temel üzerinden diğer alanlardaki gelişmelere bakılır.

Dünya sistemleri analizi ise, tarihsel sistemlere yoğunlaştığı ölçüde, mevcut disiplinler arasındaki ayrımları reddeden ve tarihsel sistemi bir bütün olarak inceleyen bir bakış açısına sahiptir. Bu açıdan bir tarihsel sistemin doğuşu, yapısal işbölümü, evrimi ve sonu ele alınacak temel konulardır.

Türkiye ve Toplumsal Değişme

İlk bakışta, Türkiye gibi bir ülke ele alındığında analiz birimi olarak tek tek ülkeleri gören Modernleşme Kuramı ve Marksizm daha avantajlı gibi görünür. Örneğin, modernleşme kuramını benimseyen bir yazar ülkenin geleneksel toplum yapısını ve modernleşme sürecine katılma biçimini saptadıktan sonra geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecini ve modernleşmenin aşamalarını oldukça tutarlı bir biçimde açıklayabilir.

Türkiye’de modernleşme süreci 1789’da, Nizam-ı Cedit adıyla, Osmanlı İmparatorluğu’nun modern dünyayla rekabet edebilmesi amacıyla padişah iradesiyle başlatılmıştır. Ordu ve Hariciye Nezareti bünyesinde oluşan, Tanzimat Dönemi’nde basın sayesinde güçlenen modern seçkinler 1908-1923 arası dönemde siyasi iktidarı ele geçirerek modern bir devlet kurmuştur. Modern seçkinler, 1924’ten başlayarak ekonomi ve toplumu modernleştirmeye girişmiş ve günümüzde bunu büyük ölçüde başararak ülkeyi toplumsal bütünleşme aşamasına getirmişlerdir. Dolayısıyla, bu bakış açısından Türkiye Cumhuriyeti döneminde yaşanan toplumsal değişim asıl olarak ekonomik ve toplumsal dönüşüm sürecidir.

Toplumsal değişme sürecine Marksizm açısından bakarsak karşımıza şöyle bir tablo çıkar: Türkiye’nin kapitalistleşme süreci 18. yüzyıl sonlarında emperyalizmin Türkiye’ye girişiyle başlamış ve 1838 Baltalimanı Antlaşması’ndan 1881’de Duyun-u Umumiye’nin kurulmasına uzanan sürede Osmanlı İmparatorluğu çarpık bir kapitalizmin geliştiği yarı-sömürge

bir ülkeye dönüşmüştür. 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanıyla başlayan Burjuva Devrimi süreci emperyalizme karşı verilen başarılı bir kurtuluş savaşı sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile tamamlanmıştır. Yeni Cumhuriyet 1930’larda uyguladığı devletçilik politikalarıyla üretici güçleri geliştirmiş ve 1960’lardan itibaren çarpık bir biçimde de olsa gelişen kapitalizmin sonucunda ortaya bir işçi sınıfı çıkmıştır. Dolayısıyla cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal değişme süreci kapitalizmin çarpık gelişmesi (buna bağlı olarak çarpık kentleşme, çarpık demokrasi, çarpık hukuk vb), aynı zamanda da işçi sınıfının oluşması ve güçlenmesi sürecidir.

Dünya-Sistemleri Analizi tek tek ülkeleri analiz birimi olarak görmez, ancak bu durum tek tek ülkelerin bu analiz açısından ele alınamayacağı anlamına gelmez. Kuşkusuz, bu yöntem açısından bir ülkede yaşanan dönüşüme toplumsal değişme adı verilemez. Yaşanan bir coğrafyanın bir tarihsel sisteme katılmasından sonra tarihsel sistemin evrimine ayak uydurma sürecidir. Bu açıdan 1750’lerden itibaren kapitalizmin uzun meta zincirlerinin bir parçası olan Osmanlı İmparatorluğu’nda 1839’a kadar imparatorluğun yapısal unsurları yok edilmiş ve coğrafya kapitalizmin genel eğilimlerine uyarlanmıştır. Uzun-süre açısından 19. yüzyılda sistemin hegemonik ülkesi İngiltere’nin dayattığı sermaye birikim tarzına ayak uydurulmuş, yüzyıl sonunda hegemonya rekabetine giren Almanya’ya yaklaşmış, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra devletlerarası sistemin işlemez hale geldiği koşullarda nispi bir bağımsızlık politikası izlenmiştir. 1945-1991 arası dönem ABD hegemonyasına uyarlanma dönemidir, bu tarihten itibaren ise yeniden nispi bağımsızlık koşulları ortaya çıkmıştır. Döngüsel zaman açısından ise 1895-1945, 1945-1991 ve sonrası olarak ekonomik dalgalanmalar incelenebilir. Ayrıca bütün süreç boyunca halkların proleterleşmesi, doğanın talan edilmesi, genel bir demokratikleşme ve ilerleme anlayışının çökmesi gibi sistemik gelişmeler bu coğrafyada da yaşanmıştır.

Kaynakça

- Cyril E. Black, *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, Çev. Fatih Gümüş, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1986.
- Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Çev. Levent Kavas, Ç Yayinevi, Ankara, 1998.
- Karl Marx, "Önsöz", *Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı*, Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 23-28.
- Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi-Bir Giriş*, Çev. Ender Abadoğlu, Nuri Ersoy, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2004.